
ACTIVITATEA MISIUNII ORTODOXE ROMÂNE ÎN TRANSNISTRIA (1941-1944)

Nicolae Fuștei

Cuvinte-cheie: politica religioasă, România, Transnistria, ortodoxie, misiune religioasă.

În URSS, din 1918, pe parcursul a mai bine de un sfert de secol, noile autorități au reușit să prefacă țara într-un pustiu religios. Începutul celui de al Doilea Război Mondial, cu toate ororile care au avut loc ulterior, aduce o posibilitate reală pentru deștelenirea religioasă a țării. Renașterea vieții spirituale în timpul celui de al Doilea Război Mondial, atât în știința seculară, cât și în cea ecleziastică, a devenit un fapt recunoscut.

Biserica Ortodoxă în teritoriile ocupate a profitat activ de lichidarea temporală a regimului sovietic „luptător cu Dumnezeu” pentru renașterea credinței în inimile oamenilor, crearea unui fundament spiritual și moral pentru viață, atât de necesar oamenilor, în special în timpurile de restriște.

În prezent, istoricii seculari și cei bisericești cercetează activitatea structurilor bisericești, lucrarea ascetică și misionară a Bisericii din timpul războiului. Cu toate acestea există un decalaj semnificativ în cadrul acestor cercetări, dacă e să ne referim la activitatea Misiunii Ortodoxe Române în 1941-1944. Aname Misiunea Ortodoxă Română la acel moment era cel mai mare centru misionar din teritoriile ocupate. Nici Misiunea Ortodoxă din Pskov, nici Biserica Ortodoxă Rusă din Străinătate, nici Biserica Finlandei nu au putut realiza o lucrare practică la așa dimensiuni pe care le-a realizat Misiunea Română.

De la bun început ar trebui de menționat că politica românească în domeniul religiei era semnificativ diferită de politica germană.

Autoritățile române, spre deosebire de cele germane, în marea lor majoritate mărturiseau credința ortodoxă și, prin urmare, au contribuit în mod real la consolidarea acestei confesiuni, și nu doar au manipulat. A doua deosebire a politicii religioase române era interzicerea separatismului religios ucrainean, promovat de către auto-

ritățile germane în teritoriul ocupat al Ucrainei (Синицын 2016, 66).

În prezentul articol, ne vom opri asupra activității Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria.

Pentru început vom aminti câteva momente referitoare la organizarea Transnistriei. Prin decretul din 19 august 1941, dat la Marele Cartier de către Comandantul de Căpetenie al Armatei, Mareșalul Antonescu, s-a instituit administrația românească în Transnistria, fiind numit ca Guvernator civil al acestei provincii profesorul universitar G. Alexianu¹.

Organizarea administrativă, concepută după un plan adaptat situației specifice din acest teritoriu, a fost concretizată încă din primele zile ale lunii septembrie 1941 când, printr-o ordonanță dată de Guvernământ, s-a pus bazele formării administrației.

Transnistria cuprindea teritoriul dintre Nistru și Bug, mărginindu-se spre nord cu o linie convențională Nord-Moghilău și Nord-Smerinca, având o suprafață de 39.733 km² și o populație de 2326266 locuitori².

Teritoriul Transnistriei era împărțit în 13 județe și 64 raioane (preturi), cu două municipii, 15 comune urbane, 18 suburbane și 1363 comune rurale, care înglobau un număr de 1568 sate și 72 de cătune³.

Întreaga administrație era dirijată de Guvernământ, care lucra printr-o serie de direcții și servicii, împuternicite să stabilească normele de conducere și realizare a planurilor fixate⁴.

Situația religioasă din Transnistria era dezastruoasă, ori chiar dramatică, până la formarea Provinciei.

¹ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 140.

² ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 140.

³ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 140.

⁴ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 140.

Dacă în Basarabia, sub regimul sovietic, într-o perioadă de un an, 1940-1941, au fost distruse 13 biserici, 27 transformate în cluburi, 48 de preoți omorâți sau deportați, în Transnistria situația religioasă era și mai gravă, după un sfert de veac de prigoană și propagandă ateistă: în cele două eparhii de peste Nistru, Episcopia de Balta și Mitropolia Odesei, nu rămăsese decât un preot în funcție, Vasile Bragă, restul fiind închiși, persecutați și chiar omorâți (Negru 2002, 707).

Regimul comunist păstra câte o biserică pentru a le arăta străinilor că în URSS există libertate religioasă.

Documentele de arhivă ne prezintă niște informații cutremurătoare despre starea oamenilor din acele vremuri. După cum aflăm din stenograma celei de a X-a conferințe regionale de partid din RASSM din 12-17 mai 1937, credincioșii își oficiau slujba înmormântării fiind încă în viață, de teamă că vor muri și nu vor mai fi preoți care să le facă „prohodul”⁵. Dintre cele 891 biserici existente în teritoriul dintre Bug și Nistru în 1917, până în iulie 1941, 363 dintre acestea au fost închise, 269 – parțial distruse, 258 – distruse complet.

La venirea trupelor române, Biserica Ortodoxă Rusă ca instituție practic era desființată, înalta ierarhie bisericească inexistentă, clerul înlăturat complet din viața comunității, religia refugiată în familie sau în suflete.

Pentru revigorarea vieții bisericești din Transnistria erau mai multe oportunități decât în Reich Comisariatul „Ucraina”. Momentul istoric oferea Bisericii Ortodoxe Române un prilej unic pentru a face cunoscut, prin faptă și cuvânt, idealul creștin și a răspândi învățătura Evangheliei în lumea comunistă de până ieri. Problema care se punea era îndepărtarea comunismului din suflete. Iar întrebarea pe care trebuia să și-o pună conducerea Bisericii Ortodoxe Române era următoarea: ce punem și cine va pune în loc?

Au început să „pună în loc” în vara anului 1941 preoții militari.

Însă pentru o lucrare mai eficientă de revigorare a credinței era necesară o instituție cu ierarhie și structură bine determinată, și aceasta urma să fie Misiunea Ortodoxă Română din Transnistria.

Misiunea Ortodoxă Română din Transnistria a completat și a statornicit activitățile începute de preoții militari și desfășurate ocazional în satele în care cantonau trupele. La această misiune organizată a Bisericii au participat mai ales preoți din eparhiile învecinate (Mitropolia Basarabiei, Mitropolia Bucovinei, Mitropolia Moldovei și Sucevei cu episcopiile sufragane ale Romanului, Hușilor), dar și misiuni din Mitropolia Olteniei, din Ardeal.

Misiunea Ortodoxă Română din Transnistria, a fost înființată la 15 august 1941, având sediul la Tiraspol, iar din octombrie 1942 – la Odesa.

Misiunea nu a avut un caracter etnic și nici nu a urmărit acaparări teritoriale și jurisdicționale, ci a avut ca scop propovăduirea Evangheliei lui Hristos unei populații care timp de 25 de ani fusese ținută departe de Biserică.

Obiectivul principal urmărit de Misiune a fost acela de „a aprinde simțământul religios, oprimat vreme de un sfert de veac în populația Transnistriei”, precum și de „a da acestei populații un creștinism mai curat și superior celui condamnat de bolșevici” (Scrisoarea 1999, 22-27).

Dovadă stau cerințele Misiunii pentru preoți misionari care să știe și limba rusă, precum și pentru cărțile de rugăciune care aveau și text rusec. O dovadă în plus la cele afirmate mai sus sunt și cererile depuse de preoți pentru a fi trimiși în misiune: „Frații noștri români și creștini duc lipsa mângâierii și rugii creștine, pe care suntem dator să le-o aduce, indiferent de pericolele la care ne expunem sau dacă vrem sau nu. O moarte în slujba lui Iisus Hristos, a Bisericii sale și a aproapelui este preferată unei vieți comode și indiferentă față de durerile vremilor în care trăim. Aici nu este vorba numai de adeziunea noastră. Este porunca Arhipăstorului și prin graiul lui poruncește Mântuitorul și trebuie împlinită de fiecare – măcar 2 luni – a merge să mângâie sufletele scăpate de „duhul mut și surd” al bolșevismului. Mai mult decât hrană sau îmbrăcăminte le trebuiește premenit sufletul înlănțuit și sugrumat de fiarele robiei celei mai amare. Iar cine nu se va supune, să lase haina și harul preoției. Preoția este muncă, suferință și jertfă în lupta neîntreruptă cu întunericul și slujitorii lui. Cine voiește o viață tihnită, este al lumii, nu al cerului, deci lumește să se îmbrace cum îi este viața. Eu, sluga Domnului, sunt gata a urma drumul Crucii Creștine” (Racu 2017,

⁵ Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, F. 49, inv. 1, d. 3612, f. 18.

274-275). Că scopul Misiunii Ortodoxe Române era „învierea vieții religioase în regiune” este recunoscut și de cercetătorii ruși (Синицын 2016, 65).

Organizarea administrativă a Misiunii

Din punct de vedere administrativ, Misiunea a cuprins inițial 13 protopopiate de județ și unul al municipiului Odesa. Cele 14 protopopiate cuprindeau 64 de subprotopopiate, pentru fiecare fiind numit un protopop în responsabilitățile căruia intra organizarea bisericească în unitatea administrativă respectivă⁶.

Inițial Misiunea a fost condusă de arhimandritul Iuliu Scriban, profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București, asistat de arhimandritul Antim Nica în calitate de vicar. Arhimandritul Iuliu Scriban a condus Misiunea până la 6 noiembrie 1942.

După plecarea arhimandritului Iuliu Scriban de la Misiune, era nevoie de un conducător, care să ridice și mai mult prestigiul Misiunii și să contribuie la îmbunătățirea unor lucrări. Prin decizia ministrului Cultelor de la 23 noiembrie 1942, mitropolitul Visarion Puiu era atașat pe lângă Comandamentul de căpetenie al Armatei cu misiunea organizării bisericilor și îndemnării spirituale a populației de peste Nistru.

În ziua de 6 decembrie 1942, cu un deosebit fast, s-a făcut instalarea Î.P.S.S. Mitropolitul Visarion Puiu în demnitatea de mitropolit al Transnistriei⁷.

Într-o cuvântare rostită la Odesa, în octombrie 1943, în fața unor refugiați de pe Don și din Kuban, mitropolitul Visarion arăta scopul urmărit de Misiunea pe care o conducea: „Nu știu cum vor fi împrejurările următoare, adică vom rămâne noi, românii, pe aici sau va reveni stăpânirea rusească și nici nu ne-am călăuzit de această idee. Gândul nostru a fost purtat spre țelul urmărit de Misiune, să restabilim stările bisericești și să redeschidem un drum mai bun pentru vii-

tor credinței și Bisericii Ortodoxe de aici” (Petcu 2002, 21).

După instalarea mitropolitului Visarion în funcția de conducător al Misiunii, s-au întreprins mai multe măsuri de reorganizare. S-a ales Consiliul eparhial și conducătorii secțiilor administrative, culturale și economice, alegând consilieri pentru secțiile administrativă, culturală și economică.

În decembrie 1943, provincia a fost organizată din punct de vedere administrativ-canonic în trei noi eparhii ortodoxe și anume:

1. Balta, în nord,
2. Odesa, în sud, și
3. Tulcin în centru.

Aceste eparhii erau conduse de doi ierarhi și un locțiitor de episcop.

În fruntea episcopiei de nord a fost numit arhimandritul Antim (Nica), la episcopia de Tulcin e numit episcopul Vasile (Stan), iar episcopia de Sud (Odesa) i-a revenit mitropolitului Visarion.

Cancelaria Misiunii era compusă din 27 persoane, printre care și un director, trei consilieri mitropolitani, doi inspectori bisericești, un revizor și patru șefi de servicii (administrativ, arhitectură, cultural și economico-financiar).

A fost adusă în ordine locuința, aflată în ruină, vechea reședință mitropolitană din Odesa. Cu ajutorul personalului selectat în conducerea Misiunii, au fost organizate serviciile cancelariei, s-a creat un buget pentru funcționari și s-au luat la evidență cheltuielile.

La un an de activitate în fruntea Misiunii, în raportul adresat Mareșalului Ion Antonescu, la 7 decembrie 1943, mitropolitul Visarion ruga ca mandatul său în Transnistria să fie socotit împlinit și să-i aprobe întoarcerea în țară, urmând să plece în străinătate pentru căutarea sănătății, iar conducerea Misiunii să fie încredințată unui alt ierarh. Arătând neajunsurile cu care s-a confruntat conducerea Misiunii în activitatea sa, menționa că este departe cu gândul unei părăsiri voite a postului ce i s-a încredințat, dar este nevoit s-o facă. Răspunsul l-a primit la 15 decembrie 1943, de la Secretarul general al președinției Consiliului de Miniștri în care se scria: „D. Mareșal a aprobat întoarcerea Dvs. în țară ... de la 14 decembrie a. c. prea cuviosul Arhimandrit dr. Antim Nica se atașează pe lângă Comandamentul de căpetenie al armatei în calitatea de Șef al Misiunii Ortodoxe

⁶ Jud. Mogilev (cap. Mogilev sau Moghilău), jud. Jugustru (cap. Jumpol), jud. Tulcin (cap. Tulcin), jud. Râbnița (cap. Râbnița), jud. Balta (cap. Balta), jud. Dubosari (cap. Dubosari sau Dubăsari), jud. Ananiev (cap. Ananiev), jud. Golta (cap. Golta), jud. Tiraspol (cap. Tiraspol), jud. Berezovca (cap. Berezovca), jud. Ovidiopol (cap. Ovidiopol), jud. Odesa (cap. Odesa), jud. Oceaov (cap. Oceaov), după Harta administrativă a Transnistriei de pe coperta revistei misiunii Ortodoxe Române în Transnistria, Transnistria Creștină.

⁷ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 80.

Române din Transnistria în locul Prea Sf. Voastre, demisionat”⁸.

Pe 23 decembrie 1943, Antim Nica era numit șef al misiunii (Negru 2001, 222-253).

Pentru îndeplinirea scopului propus (restabilirea stărilor bisericești și redeschiderea unui drum mai bun pentru viitorul credinței și Bisericii Ortodoxe de aici), Misiunea a întreprins o serie de măsuri, printre care vom menționa:

- a) redeschiderea bisericilor închise de comuniști;
- b) asigurarea locașurilor de cult cu preoți și necesarul pentru buna funcționare;
- c) editarea de cărți și periodice religioase;
- d) implementarea învățământului teologic și religios;
- e) activitatea socială și filantropică.

În continuare ne vom opri asupra acestor activități desfășurate de Misiune.

a) Redeschiderea bisericilor închise de comuniști

La venirea armatelor române, în întregul guvernământ al Transnistriei, care cuprindea și fosta RASSM, din cele 891 de biserici câte funcționau până în 1917, mai activa doar o singură biserică în raza cimitirului nr. 2 din Odesa, avându-l ca paroh pe preotul de origine română Vasile Braga (Păcurariu 2012, 121-122). Celelalte biserici din teritoriul dintre Nistru și Bug fuseseră distruse. Bisericile care nu fuseseră dărâmate până în temelie, după ce le-au fost date jos turlele, au fost transformate în localuri de petrecere sau cluburi. Preoții localnici au fost uciși sau deportați. De aceea principala activitate a Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria în prima etapă a fost legată de refacerea și sfințirea locașurilor de cult și totodată de recrutarea și pregătirea cadrelor necesare de preoți misionari.

„Când s-a aflat de înființarea Misiunii”, scrie arh. Antim Nica, „delegațiunii numeroase, trimise din toate colțurile Transnistriei, pornesc spre Tiraspol cu cereri de a li se sfinți bisericile și a li se da preoți. Unii veneau de la Bug sau din nordul Transnistriei, străbătând distanțe însemnate, pe jos sau cu căruța. Era înduioșător să ascuți cere-rile acestor oameni necăjiți și să vezi bucuria lor de a se putea iar închina lui Dumnezeu în voie.

Vestea sosirii celor dintâi misionari a fost primită cu multă satisfacție de populație. Fiecare sat, cu o nespusă grabă se întrecea să-i aibă pentru a auzi iar slujbele sfinte și a primi binecuvântarea lor, pentru a-și boteza pruncii și tinerii rămași nebo-tezați, pentru a se cununa și trăi după lege, pentru a li se pomeni morții îngropați fără creștineasca rânduială. Cei dintâi misionari erau purtați cu căruțele din sat în sat și hărțuiți cu slujbele până la extenuare” (Nica 1943, 13).

Chiar de la înființarea Misiunii s-a început reparația și sfințirea bisericilor distruse de comuniști. Credincioșii transnistreni, după ce s-au văzut eliberați de sub autoritățile bolșevice ateiste, au început singuri, cu forțe proprii, să refacă bisericile, iar acolo unde fuseseră distruse din temelie, era adaptată pentru închinăciune o clădire încăpătoare numită casă de rugăciuni.

În duminica din 21 septembrie 1941 ierarhii ardeleni, alături de P. S. Grigorie Leu al Hușilor și Episcopul dr. Partenie Ciopron al Armatei, care era și locțiitor al Episcopiei Bălților și Hotinului, au sfințit în satul Sucleia, județul Tiraspol, „cea dintâi biserică ortodoxă” (Racu 2017, 272).

Una dintre bisericile reînnoite creștinilor este cea cu hramul „Sf. Nicolae” din Tiraspol. Aceasta a fost sfințită în ziua de 23 noiembrie 1941. La eveniment au participat pe lângă autoritățile militare și civile și un public destul de numeros. Serviciul divin a fost săvârșit de către arhimandritul Iuliu Scriban, ajutat de alți trei preoți⁹.

Numărul mare de biserici sfințite (12 în județul Tiraspol, cinci în județul Odesa, șase în județul Dubăsari, două în județul Râbnița, două în județul Tulcin și o biserică la Oceacov) sau stropite provizoriu cu agheasmă este un indicator pentru amploarea misiunii desfășurate în acest prim an al activității Misiunii Ortodoxe Române (Racu 2017, 273).

Dintr-o dare de seamă asupra activității observatoare în județul Tiraspol de la 25 iulie 1942 la 23 august 1942 aflăm că „bisericile se află încă în stare proastă, multora din ele distrugându-li-se localurile de către bolșevici au nevoie de reparații mari, altele trebuie reclădite, lucru care țărani îl doresc însă cu condiția, ca statul nostru să-i ajute cu fonduri, mijloace de transport etc.”¹⁰.

⁸ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, f. 2, f. 92, f. 127.

⁹ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 393.

¹⁰ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 92.

La reconstrucția lăcașurilor de cult din Transnistria și-au adus contribuția specialiști din țară. Este cunoscut faptul că în vara anului 1942 ieromonahii Varahiil Moraru și Vartolomeu Dolhan, din serviciul Catedralei mitropolitane din Iași și studenți la Academia de Arte Frumoase, au pictat biserici în județul Dubăsari (Racu 2017, 284).

Și în anul următor a continuat redeschiderea bisericilor.

Capela Universității din Odesa, care în timpul regimului bolșevic fusese sală de dans, a fost din nou sfințită în Joia Paștelui 1943¹¹. Despre aceste manifestări mitropolitul Visarion avea să scrie într-un raport, la 28 aprilie 1943: „Biserica din cuprinsul Universității, restaurată din îndemnul meu, cu multă bunăvoință a Rectorului Dr. P. Ceasovnicov, sprijinită material de Guvernământ și de însuși profesori și o parte din studențime, aceasta fiind a doua manifestație publică antibolșevică făcută de astă dată prin cea mai înaltă instituție culturală din Odesa, cu deosebit răsunet în populația acestui oraș” (Petcu 2002, 24).

Nu era sat unde credincioșii să nu se fi dorit să aibă o bisericuță bine amenajată și înzestrată cu cele necesare. „Am întâlnit care cu saci de grâu, scria preotul misionar Vasile Prisăcaru, grâu adunat pumn cu pumn, de la locuitorii din sat, care bucuroși au jertfit din pușinul lor, spre a fi transportat din județele de nord ale Transnistriei, pe o distanță de peste trei sute de kilometri, la Odesa, ca acolo grâul să fie schimbat pe odoare și veșminte pentru bisericuța lor din sat. E o întrecere în restaurarea locașurilor de închinare. Credincioșii din propria lor inițiativă se îngrijesc de acest lucru chiar înainte de venirea oricărui preot, fiind încredințați că având biserica gata mai curând vor putea găsi și preot. În câte locuri n-am aflat biserici aduse în stare bună – dar fără preoți! Cu lacrimi în ochi mă rugau să rămân la ei sau să mijlocesc pe unde știu ca să li se rânduiască și lor preot” (Prisăcaru 1942, 333).

Nu întotdeauna cerințele populației corespundeau și cu posibilitățile Misiunii. Se observă că sunt puține biserici în comparație cu nevoile populației. De exemplu, în raionul Razdelnaia la 80 comune și sate sunt numai șase biserici, din care slujbe religioase se oficiau numai la trei biserici, la restul de trei bisericii s-a interzis preoților a face slujbe, din motiv că sunt localnici și nu-și pot dovedi hirotonia prin acte.

¹¹ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 544, partea II-a, f. 272.

Dar puțin câte puțin situația de schimbă în bine. Astfel, dintr-o sinteză generală pe luna iulie 1943 aflăm că „în județul Dubăsari, bisericile care au fost transformate în cazărmi, magazii, cluburi etc., astăzi parte din ele au fost reparate, înzestrate cu obiecte bisericesti și redade cultului. Până în prezent s-au înființat 59 parohii, în majoritate în comunele cu populație moldovenească, ce sunt slujite de un număr mic de preoți”¹². În ultimele luni ale anului 1943, numai în orașul Odesa activau 28 biserici¹³.

Prin stăruința Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria au fost reclădite și s-au pus în funcțiune peste 500 biserici¹⁴.

Spre finele anului 1943, în Odesa funcționau deja 29 de biserici, iar în toată Transnistria 593 de biserici și case de rugăciune, 118 se aflau în stare de reparație, iar 57 erau în construcție (Синицын 2016, 66).

În perioada 1941-1943 în Transnistria, la reparația a 19 lăcașuri de cult au participat militari români, iar o biserică ortodoxă a fost reparată de militari germani (Шкаровский 2012, 168). Este și cazul bisericii din Sucleia, jud. Tiraspol, care a fost primul locaș de cult din Transnistria reparat și sfințit. În acest sat s-a oprit în cantonament o campanie germană. Militarii s-au oferit să ajute la restaurarea bisericii și după două săptămâni de muncă intensă împreună cu sătenii, lăcașul de cult avea turlă, clopotniță, iconostas, era zugrăvită și împrejmuțată cu un gard (Grossu 2000, 55-60).

La 20 mai 1943 în Transnistria erau atestate 607 parohii. Dintre care 62 cu enoriași moldoveni, 98 cu populație mixtă, în acestea slujba se oficia în limba română, iar în 447 de parohii cu populație slavă se preconiza numirea preoților care cunoșteau limba slavonă¹⁵.

Până în luna octombrie 1943, numărul clericilor locali a crescut la 213, iar preoții români erau 328 de persoane¹⁶.

Serviciile divine în Transnistria se bucurau de o popularitate nemaipomenită: enoriașii își satisfăceau necesitățile religioase, amânate de guvernării sovietici, soții se cununau în biserici, părinții își botezau copiii.

¹² ANRM, F. 706, inv. 3, d. 22, f. 119.

¹³ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, p. 2, f. 111.

¹⁴ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 145.

¹⁵ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, f. 459.

¹⁶ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, f. 124, 223.

În raportul securității și SD din 1 octombrie 1941 se spune că în județul Ananiev, unde nu mai avuse loc vreun serviciu divin din 1935: „Imediat după venirea trupelor germane, bisericile au fost redeschise și doi preoți rămași și-au început activitatea în cele trei biserici care au supraviețuit... curând va fi deschisă a patra. Până în prezent, ambii preoți au botezat peste 600 de copii cu vârsta până la 8 ani”.

Iată ce mărturisește un emigrant rus, revenit la Odesa în ianuarie 1942: „Poporul rus e viu, viu este și sufletul lui... S-ar părea cu nu mai este loc pentru suflet, dar se întâmplă exact invers: în timpul sărbătorilor toate drumurile spre biserici și catedrale sunt aglomerate de mulțimea de oameni cu capetele goale (în ciuda frigului teribil). Componenta credincioșilor: atât tineri cât și bătrâni, poate chiar mai mult dintre cei dintâi... Liniște tot timpul; serviciul este uluitor; chiar și copiii aduși cu zecile la botez, și aceia sunt cuprinși de liniștea solemnă și tac. Aici, prietene, poți să te rogi și te vei ruga, chiar dacă nu dorești. Și toate acestea au loc la Odesa, aproape în Sodom, conform părerilor noastre anterioare” (Православная 1942, 6).

O situație statistică a bisericilor, întocmită la jumătatea lunii martie 1943, arăta următoarele (Popa, Popa 2009, 112):

Tabelul 1

Statistica bisericilor la jumătatea lunii martie 1943

1941 (la intrarea trupelor române în Transnistria)	
Biserici închise	422
Biserici dărâmate parțial	313
Biserici dărâmate în întregime	235
Biserici în funcție (Odesa)	1
Nr. de preoți în funcțiune	1
la 15 martie 1943	
Biserici reparate și redade cultului	445
Case de rugăciune redade cultului	187
Biserici în reparație sau în construcție	222

Apogeul numărului de biserici redeschise se observă în primii doi ani ai războiului.

Tabelul 2

Dinamica deschiderii bisericilor în Ucraina în perioada 1941-1944 (Беглов 2008, 127)

Anul	1941	1942	1943	1944
% bisericilor deschise	48,6	40,4	10,2	10,2

b) Asigurarea locașurilor de cult cu preoți și necesarul pentru buna funcționare

Partea românească și-a asumat responsabilitatea ca bisericile din Transnistria să fie dotate cu tot inventarul necesar din România (Шкаровский 2012, 165).

Pentru bisericile reparate și casele de rugăciuni construite erau aduse din țară obiectele necesare de cult. La tipografia Mitropoliei Basarabiei au fost tipărite în 1941 5000 exemplare de cărți de rugăciune cu text paralel românesc și rusesc. Numai din eparhiile din Basarabia s-a dat bisericilor din Transnistria:

- 60 rânduri de veșminte bisericești;
- 1100 cărți de ritual;
- 15.000 cărțile de rugăciune tipărite în limba slavonă;
- 300 antimise ș.a.¹⁷

În timpul bolșevicilor în Transnistria majoritatea preoților au fost deportați, sau nimiciți. De aceea pentru bisericile redeschise se simțea o lipsă acută de preoți. Măsura luată de conducerea Bisericii Ortodoxe Române de a trimite în acest ținut preoți misionari, a fost primită cu cea mai vie însuflețire. Primii preoți misionari veneau din eparhiile vecine, ale Basarabiei și Bucovinei.

Eparhiile Basarabiei și Bucovinei s-au implicat activ în reorganizarea vieții bisericești a populației de dincolo de Nistru. În decembrie 1941 protopopii din Odesa, județul Balta și Ovidiopol erau din eparhia Chișinăului, iar din Mitropolia Bucovinei erau protopopii județelor Odesa, Golta, Râbnița, Juguștru, Tiraspol, Tulcin și Moghilău. Episcopia Ismailului era prezentă prin protopopii Oceacovului, județului Berezovca și județului Ananiev. Preoții basarabeni de pe malul drept al Nistrului săvârșeau servicii religioase ocazionale (botezuri, înmormântări, cununii) printre credincioșii de peste fluviu, dar fără să-și părăsească parohiile. La 20 decembrie 1941, Mitropolia Basarabiei a trimis o echipă misionară formată din 80 de persoane dintre care 30 erau călugări (Racu 2017, 271).

Lor li s-au alăturat și cei veniți din alte eparhii, precum și preoții militari conduși de episcopul armatei Partenie Ciopron. Eparhiile Basarabiei au trimis în Transnistria peste 250 preoți misionari, 50 ieromonahi și 15 cântăreți¹⁸.

¹⁷ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 517, f. 52.

¹⁸ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 517, f. 52.

Numirea preoților misionari în Transnistria s-a făcut pe baza cererii (adeziunii) libere a candidaților ca răspuns la înștiințarea făcută de către mitropolit prin protoierii, pentru perioade de șase luni sau un an, cu posibilitatea prelungirii. Această misiune prin rotație urmărea folosul duhovnicesc al populației de dincolo de Nistru, dar nu în dauna enoriașilor parohiilor unde erau preoții misionari (Racu 2017, 273).

Activitatea cea mai intensă a fost desfășurată în județele din imediata vecinătate a Basarabiei, Dubăsari, Tiraspol, Râbnîța și Ananiev de către preoți din Chișinău, Iași, Huși, Sibiu, Arad, Timișoara, Ismail, Hotin și călugări din Moldova și Oltenia, în total 84 de preoți permanenți așezați în parohii.

Preoții din Misiunea Ortodoxă veniți din țară au adus din nou binecuvântarea lui Dumnezeu în sufletele tuturor creștinilor¹⁹.

Uneori Misiunea Ortodoxă era nevoită se refuze ofertele unor persoane care doreau să activeze în Transnistria, în special a cântăreților. Este și cazul lui I.T. Mantu de la parohia Independența, jud. Covurlui, cărui i s-a răspuns prin adresa nr. 6701/942, că „deocamdată nu are nevoie de cântăreți bisericești pentru opera misionară, întrucât pe lângă fiecare biserică din această provincie, au luat ființă coruri conduse de localnici”²⁰.

Preoții misionari veniți din țară dezvoltau o intensă activitate pentru readucerea populației la credința ortodoxă.

Tabelul 3

Situația bisericilor și a preoților la data de 15 decembrie 1942, jud. Tiraspol²¹

Biserici sfințite		20
Biserici care urmează să fie sfințite și puse în activitate		23
Preoți	veniți din Țară	24
	veniți din Țară	13
Cântăreți		23
Diaconi		4

Cu toate acestea, se constată însă că numărul acestor preoți este insuficient față de importanța pe care o au în Transnistria preoții în misiunea lor de redresare a credinței.

¹⁹ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 145.

²⁰ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1097, f. 214

²¹ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 60.

În primăvara anului 1942 în Transnistria sunt atestați 285 de preoți, iar în toamna aceluiași an numărul acestora s-a mărit până la 461.

În lucrarea de reînviere a vieții religioase în Transnistria, juca nu un ultim rol și clerul ortodox local, care a fost înlăturat de la slujba bisericească de autoritățile sovietice.

O mare parte din această categorie de clerici au depus cereri pentru a li se oferi dreptul de a sluji Bisericii. Deja în primele luni de la înființarea Misiunii au primit autorizația de a sluji în s. Hansca, județul Ananiev, părintele Anatolie Dragomiretschi, în s. Stryukovo, raionul Berezovsky, preotul Ioan Boev, iar preotul Gheorghie Gonciarov a fost numit la biserica din Ananiev (Михайлуца 2016, 106).

Din darea de seamă a Misiunii Ortodoxe Române din 7 ianuarie 1942 pentru anul 1941 rezultă că în județele Tiraspol și Tulcin au fost încadrați cei mai mulți preoți localnici, în timp ce în județele Odesa, Oceacov, Golta și Balta activau doar 3-4 preoți și monahi care erau statorniciți în parohii (Racu 2017, 273).

În Transnistria s-au întors și unii preoți care fugiseră de urgia sovieticilor, printre aceștia se numără și Petre Zaharieff Vasilcovschi din Turtucaia, Bulgaria, originar din comuna Premostanitză, fost preot în Șargorod, Ucraina, de unde în 1935 s-a refugiat în România²².

În general, se observă revenirea activă a foștilor clerici la parohiile lor de unde au fost izgoniți de către sovietici. Potrivit informațiilor deținute de Misiune, în martie 1942 au revenit 150 de clerici, deși au putut să-și dovedească prin documente dreptul de activitate pastorală doar 13 preoți, trei diaconi și opt cântăreți (Scriban 1942, 25).

Majoritatea solicitărilor de restabilire în slujire au fost respinse de către Misiune. Au fost diferite motive pentru refuz: vârsta înaintată, lipsa studiilor de specialitate, neîncrederea față de unii clerici hirotoniți în timpul regimului bolșevic. Însă, zeci de clerici nu au putut fi numiți în parohii nu din cauza lipsei studiilor, sau a experienței de slujire, ci în primul rând din cauza lipsei dovezilor documentare cu privire la activitatea anterioară pe tărâmul spiritual. În timpul represiunilor din anii 1930 (arestări, interogatorii în închisori, tortură, condamnări în lagărele de reeducare, de-

²² ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1097, f. 156.

portări) documentele au fost pierdute în cele din urmă după pereții departamentelor NKVD și în safeurile anchetatorilor.

Pentru examinarea cazurilor preoților care nu dețineau documente ce ar confirma apartenența lor la cinul preoțesc a fost organizată o comisie specială cu sediul la Odesa. Cea mai mare parte dintre colaboratorii misiunii, dintre preoții neromâni erau „jiviții” (adeptii așa-numitei „Biserica vie” (Живая Церковь). Aceștia erau acceptați în serviciu după „pocăință” și epitemie, după care erau numiți la parohii rurale. Mai lesne erau acceptați preoții curentului „tihonovist” (susținătorii Patriarhului Tihon), aceștia primeau confirmarea despre apartenența la preoție după care erau numiți la parohii. Nu era acceptați preoții veniți de la „Biserica autocefală ucraineană”. Reprezentantii ierarhiei Mitropolitului V. Lipkovski împreună cu cei care s-au lepădat de preoție nu erau agreeți nici de preoții altor confesiuni, nici de administrația Misiunii Ortodoxe Române.

Populația care a suferit sub regimul sovietic era foarte mulțumită de mișcarea religioasă care se desfășura în Transnistria.

Se constată însă, că numărul preoților misionari, trimiși din Țară, este insuficient față de nevoile actuale²³. Să simte lipsa preoților care să cunoască limba rusă sau ucraineană, așa că satele minoritare în majoritate sunt fără de preoți²⁴.

Sunt semnalate cazurile parohiilor cu enoriași ucraineni și cu preot venit din Țară care nu cunoaște limba rusă, acesta este ca și inexistent în sat, spre exemplu, cazul preotului Dobrescu din Razdelnaia.

În genere, mai în tot județul, preoții și cu aceștia instituția pe care o servesc – Biserica – au de suferit din cauza preoților raionali, care în majoritatea lor sunt ardeleni uniți, datorită cărui fapt nu dau nici un concurs preoțimii pentru construire și renovări de biserici și de multe ori îi sabotează chiar și la îndeplinirea misiunilor lor de păstori sufletești ai poporului.

Aceștia cu atât mai mult au posibilitatea de a face ce doresc, deoarece parohiile din punct de vedere administrativ, în prezent depind de raioane²⁵.

Lipsa preoților în unele comune face ca oamenii să continue pe alocuri a îndeplini anumite obiceiuri creștinești fără asistența preoților. Totodată, această lipsă de preoți este și cauza apariției sectelor²⁶.

Uneori preoții se plâng că populația se duce mai mult la biserica lipovenească, care respectă stilul vechi²⁷. Însă unii preoți basarabeni se lăsau influențați de către localnici și făceau slujbele pe stil vechi²⁸.

Din cauza lipsei de preoți bine pregătiți, care să capteze reacția religioasă ce se manifesta la acel moment, față de persecuțiile bisericii din timpul regimului comunist și în special a tineretului, aceștia fiind educați în spiritul comunist (antireligios) rămâneau și mai departe în întunericul de până atunci²⁹.

Spre exemplu, în raionul Ciorna, jud. Dubăsari, erau doar doi preoți care pot satisface cerințele populației³⁰.

Șeful Misiunii nu înceta a face demersuri către Sf. Sinod, Ministerul Cultelor, Guvernatorul Civil și Conducătorul Statului pentru completarea localităților cu preoți, arată, că sub conducerea Misiunii sunt 461 preoți, iar „în întreaga provincie sunt 1292 comune cu 2468 sate, ceea ce înseamnă că avem numai un sfert din numărul preoților pe care populația îi cere atât de stăruitor și care ar alcătui cele mai bune elemente de învățătură sufletească a populației locale”³¹.

În scrisorile adresate conducerii statului, în iunie 1943, mitropolitul Visarion scria: „Rugându-vă din nou să binevoiți a decreta mobilizarea preoților din Moldova și Basarabia dintre care să se aleagă apoi elementele destoinice a veni și a lucra misionarism în Transnistria”. Într-un alt demers se menționa: „Vă adresăm propunerea să aprobați mobilizarea, pe vreme de un an a 330 preoți, 165 pot fi din eparhiile Moldovei, deci cunoscători numai ai limbii române, iar restul 165 preoți din eparhiile Basarabiei care să cunoască și limba slavonă”³².

Solicitările ÎPS Visarion erau auzite și îndeplinite. Astfel, în ultimele luni ale anului 1943, Misiunea

²³ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 145.

²⁴ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 22, f. 53.

²⁵ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 22, f. 107.

²⁶ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 269.

²⁷ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 49.

²⁸ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 121.

²⁹ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 22, f. 119.

³⁰ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 22, f. 119.

³¹ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, partea III-a, f. 491.

³² ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1049, f. 7.

avea sub îndrumarea sa „617 preoți din cei 2000 necesari pentru Transnistria”³³.

Numărul deservenților de cult ortodocși din Transnistria în ianuarie 1943 era: 737 de deservenți (dintre care 451 localnici și 276 detașați de la diverse eparhii din interiorul României). Dintre aceștia 461 erau preoți parohi (dintre care 196 localnici și 265 detașați), 23 – diaconi (dintre care 18 localnici și 5 detașați) și 253 – cântăreți (dintre care 237 localnici și 16 detașați). Majoritatea deservenților de cult detașați proveneau din cele trei eparhii ale Mitropoliei Basarabiei (250 de preoți, 50 de ieromonahi și 15 cântăreți), fiind în mare parte cunoscători ai limbilor română, rusă sau ucraineană³⁴.

Pentru bunul mers al dezvoltării Bisericii din Transnistria, din inițiativa Șefului Misiunii s-au înființat câteva ateliere în care se lucrau obiecte necesare cultului religios: iconițe, cruciulițe ș.a. S-a înființat un cămin cu cantină pentru funcționari și pentru găzduirea clerului venit în deplasare.

La începutul anului 1944 numărul clericilor era de 617, dintre care în jurul a 400 erau veniți din eparhiile române învecinate, iar 217 dintre bășteniși (Поспеловский 1995, 218).

În spațiul dintre Nistru și Bug a reînviat și monahismul. În luna august a anului 1941, este redeschisă mănăstirea „Sf. Treime” de la Balta, fiind numit stareț părintele Zosima Cerchez pentru care mănăstirea era vechiul loc de metanie. Lucrările de reconstrucție a bisericii mănăstirii au durat până în luna august a anului 1942 (Soare 1942, 48).

Slujba de sfințire a bisericii mănăstirii a fost săvârșită în mod solemn, la 15 august 1942. Invitați la slujba de sfințire au fost: arhimandritul Antim Nica, Vicarul Misiunii, preotul Mihail Grosu, protopopul județului Balta, ierodiaconul Dosoftei Moraru, slujitor la catedrala din Balta și secretar al protopopiei, și ierodiaconul Felix Dubneac (Petcu 2002, 21).

Activitatea misionară a adus și roade, mulți dintre inochentiști au revenit la dreapta credință: „La Balta, în jurul mănăstirii „Sf. Treime”, reînființată și condusă de starețul Zosima Cerchez, se duce o frumoasă lucrare de întoarcere a inochentiștilor

la matca Ortodoxiei [...], mulți dintre acești rătăciți s-au întors la dreapta credință în urma lucrării misionare a starețului sus numit” (Misionarul 1942, 55).

În 1942, Misiunea Ortodoxă Română redeschide mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului” de la Balta, închisă în 1923 de autoritățile sovietice. În timpul războiului credincioșii aveau posibilitatea de a se ruga și primi mângâiere spirituală în acest locaș monastic.

În „Darea de seamă despre activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria de la 1 ianuarie - 31 martie 1942”, era amintit ieromonahul moldovean Barancea Severian, stareț la schitul Lipețcoe, județul Râbnița, care depindea de mănăstirea „Sfânta Treime” din Balta și care fusese organizat în fosta „grădină a raiului” a lui Inochentie (Soare 1942, 53).

Nu departe de Dubăsari, în s. Coșnița, a fost reînviat schitul „Sf. Mihail”³⁵.

Spre vara anului 1942 în Trnasnistria au fost reînființate nouă mănăstiri: „Sf. Panteleimon” din Odesa (cu 7 viețuitori); „Adormirea Maicii Domnului” (2 călugări); „Sf. Amtonie” de lângă Dubăsari (6 monahi); „Sf. Nicolae” din Șargorod (4 nevoitori); „Sf. Treime” la Balta (6 monahi); „Sf. Flor” de lângă Balta (2 călugări); Schitul din s. Lipețcoe, județul Râbnița (2 locuitori), și două schituri de femei: „Sf. Maria Magdalena” la Odesa (cu 30 de călugărițe) și „Arhanghelul Mihail” din Odesa (cu 3 monahii). În aceste așezăminte monahale se nevoiau peste 60 de viețuitori.

Către ianuarie 1944 numărul lăcașurilor monahale a ajuns la 12 din cele 13 care cândva au existat în Transnistria³⁶. O sporită activitate misionară desfășurau călugării de la mănăstirea „Sf. Treimi” din Balta și cei de la mănăstirea „Sf. Panteleimon” din Odesa, în fruntea căreia se afla arhimandritul Varlaam (Chirița), urmat de egumenul Vasilie (Soltiți). Pe lângă aceasta viețuitorii mănăstirilor „Acoperământul Maicii Domnului”, „Florov” și cel de la Șargorod efectuau și o activitate parohială (Нобое 1944, 3).

Aceste mănăstiri au fost adevărate focare de misionarism și cultură religioasă, care, în rând cu preoții de mir misionari, au contribuit la renașterea vieții bisericești în Transnistria.

³³ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, p. 2, f. 111.

³⁴ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 517, f. 52.

³⁵ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, f. 125.

³⁶ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, f. 125.

c) Editarea de cărți și periodice religioase

Misiunea Ortodoxă Română era cel mai mare centru de editare a perioadelor ortodoxe, atât prin numărul cât și tirajul lor.

Publicațiile românești se deosebesc de alte publicații ortodoxe printr-un nivel foarte înalt al materialelor și prin profesionalismul editorial excelent, calitatea excelentă și combaterea sectanților, diferitor „autocefaliști” și Patriarhia Moscovei” (Грибков 2008, 184).

În problemele editării periodicelor, Misiunea Ortodoxă Română se bucura de o autonomie deplină, fiind protejată de patriarhul Nicodim. Misiunea avea mai multe edituri, dintre care cele mai mari erau localizate în Odesa, Iași, Chișinău și București.

În activitatea editorială o situație specială avea Federația Jurnaliștilor din România, membri ai căreia erau în mod oficial toți angajații principali ai redacțiilor ziarelor. Federația conducea agențiile de știri Radar și Bugpress, prin care erau distribuite știri și materiale internaționale și viața din România. Editura „Bugpress”, condusă de Ștefan Dumitrescu, mai publica, ziare și reviste la Odesa, inclusiv ziarele „Мир”, „Неделя”, „Смех”.

În competența Misiunii pe lângă tipărirea periodicelor și literaturii religioase se afla și editarea manualelor și materialelor pentru educația religioasă a copiilor.

La Odesa funcționa o editură și o Tipografie bisericească a Misiunii Ortodoxe Române, în frunte cu redactorul-șef A. Beleasnîi, în care au văzut lumina tiparului peste 60 de mii de exemplare de cărți de rugăciune în limba rusă și peste 10 mii de exemplare în limba română, manualele Istoria Noului și Vechiului Testament, Istoria Bisericii, manuale de religie pentru cursurile obligatorii din toate școlile primare, Cântările Sfintei Liturghii, calendare bisericești, tablouri instructive și diverse broșuri cu caracter religios, cărți de rugăciune, calendare care au fost împărțite gratuit populației din Transnistria³⁷.

Pentru satisfacerea necesităților creștinilor de lecturi religioase în 1942 a fost editată la Balta o nouă carte de rugăciuni în limba rusă în 10000 exemplare în colaborare cu Preotul Grosu Pavel³⁸.

În februarie 1943 s-a tipărit o broșură de propagandă anticomunistă a preotului Svetlov. S-a tipărit calendarul Misiunii Ortodoxe pentru Transnistria³⁹.

A fost inițiată tipărirea seriei de carte „Biblioteca religioasă”. În octombrie 1943 a văzut lumina tiparului prima carte din această serie: „Proveniența lumii și a omului în expunerea Bibliei și a științelor reale” (Происхождение мира и человека в изложении Библии и положительных наук) într-un tiraj de 10 mii de exemplare.

Împreună cu editura ziarului „Одесская газета”, Misiunea, a publicat, la începutul anului 1942, primul manual de Religie, cu un tiraj de 5000 de exemplare, reeditat ulterior. În același timp a fost tipărită cu tiraj masiv „Молитвенная книжечка для учеников начальных классов” (Carte de rugăciune pentru elevii din învățământul primar), și „Молитвослов”, o ediție reprint a celei Sinodale din Kiev, 1912. Pentru distribuirea gratuită printre credincioși a fost tipărită o carte de rugăciuni.

Pentru iluminarea populației a fost propusă broșura populară „Земное житие Спасителя” (Viața pământească a Mântuitorului) (Odesa, 1943), și a unui număr de broșuri populare îndreptate împotriva ateismului și politicii antireligioase a bolșevicilor. Este extrem de curios că, cu sprijinul Misiunii Ortodoxe Române, au fost tipărite broșurile polemice ale binecunoscutului publicist lipovean F.F. Melnikov, care într-o formă simplă și accesibilă demasca argumentele „ateismului științific”.

Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria a inițiat tipărirea unui număr semnificativ de periodice. Unul dintre aceste periodice este „Transnistria Creștină”, revistă ce apare trimestrial din 1942 la Chișinău și Odesa, cu text paralel, cu un tiraj de până la 5000 de exemplare. Președinte al Comitetului de redacție era arhimandritul Iuliu Scriban (Transnistria 1943b, 601).

„Христианская жизнь” (Viața creștină) este alt periodic care se tipărea la Odesa în perioada 1943-1944. Se distribuia gratis printre cititori (Грибков 2016, 252), având un tiraj de până la 86000 exemplare. Tot la Odesa, din vara anului 1943 până în 1944, pentru un cerc larg de cititori se tipărea revista specială „Христианский вестник”, cu un tiraj de 40 mii de exemplare,

³⁷ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1049, f. 2; d. 1054, p. 2, f. 112.

³⁸ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 482, f. 126.

³⁹ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 544, partea I-a, f. 154.

săptămânal, avându-l ca redactor pe protoiereul Pavel Leca (Transnistria 1943a, 73). În perioada 1942-1943, o grupă de credincioși a editat la Odesa revista „Колокол” (Clopotul) (Грибков 2008, 184). În 1943 la Odesa s-a început editarea revistei ortodoxe „Кругозор”, iar la finele anului s-a tipărit revista „Христова нива”.

La aceeași editură și tipografie din Odesa a fost tipărit ziarul de limbă rusă „Православная жизнь”. Tot la Odesa în perioada 1942-1944 a văzut lumina tiparului periodicul pentru copii „Детский листок”, avându-l ca redactor-șef pe K. Urbanu, iar director pe Gheorghie Rîureanu (Грибков 2016, 242).

„Миссионерский листок” este un alt periodic editat la Odesa în perioada 1942-1944. Apărea neregulat, cu un tiraj de până la 100000 exemplare (Грибков 2016, 245).

Începând cu vara anului 1943, pentru cititorul din localitățile rurale, la Odesa se tipărește „Веститорул” (Вестник) Misiunii”, cu un tiraj de 40000 de exemplare.

În paginile ziarelor editate de Guvernământ, prin Subdirecția Propagandei, au apărut numere speciale de sărbători (Odesa, Tiraspol și Balta).

Un exemplu în acest sens este și ziarul care apare din 1941 „Transnistria. Gazetă pentru luminarea poporului”.

În nr. 72, anul III, marți, 20 iunie 1942 apare o pagină numită „Credință și neam”, în care erau inserate articolele: *Românism și creștinism; Pe drumul mântuirii noastre; Tâlcul Evangheliei; Grija Î.P.S.S. Mitropolitului Visarion al Transnistriei pentru nevoile Românilor din Odesa; Strămoșii noștri*. Iar în nr. 71, marți, 22 iunie 1943, este prezentă Rubrica pentru Suflet: *Prin credință la biruință*.

În ziarele oficiale ale administrației române „Молва” și „Одесская газета” era prezentă o rubrică permanentă „Церковная жизнь” (Viața bisericească), la care erau publicate regulat informații despre renașterea religioasă și persecutarea Bisericii de către sovietici. În ziarul de limbă rusă „Голос Днестра” erau publicate regulat predici cu tematică religios-morală, scrise de preoții Misiunii.

Pentru colaboratorii Misiunii și clerici la Chișinău se edita revista „Misionarul”.

Un fenomen extrem de interesant a fost crearea presei parohiale. În condițiile de război, când chiar și editurile oficiale se confruntau cu o lipsă de hârtie și resurse tipografice, unele parohii au încercat să întreprindă o muncă educațională în rândul populației.

La biserica „Sf. Chiril și Metodie” din Odesa, în perioada 1943-1944, s-a reușit editarea unui periodic lunar „Церковный листок” (redactori – protoiereii Petrovici și Cimeni) (Грибков 2016, 252). La aceeași parohie, în ianuarie 1944, a fost organizată editarea periodicului „Святочный листок для учащихся”.

Un fapt surprinzător poate fi considerată prezența periodicelor mănăstirești. În pofida dificultăților în ceea ce ține de baza poligrafică, lipsa experienței editoriale, lipsa hârtiei și vopselei, editurile au putut organiza tipărirea regulată a periodicelor.

Practic, fiecare mănăstire mare încerca să editeze pentru enoriași un periodic („mesager”, „filișoară”, „noutăți”). De regulă, tirajul acestor periodice era mic – câteva sute de exemplare. O excepție ar fi mănăstirea de călugări din Berșad, care publica de două ori pe lună periodicul „Думница-Воскресенье”, cu un tiraj de câteva mii de exemplare (Шкаровский 2007, 457).

Pentru Misiunea Ortodoxă Română educația tinerilor rămâne o prioritate în activitatea sa editorială. Unicat în acest gen rămâne publicarea edițiilor de masă ale revistelor pascale „Журнал для детей”, „Журнал для юношества” și „Христос Воскресе!” în 1943, sub redacția renumitului iluminist Teodor Rudeanu, precum și revistele de Crăciun „Христова нива” în 1943 și 1944. Ultimele tipărite în tiraj de 43000 de exemplare.

Spre sfârșitul anului 1943 - începutul anului 1944 se preconiza tipărirea revistei pentru adolescenți „Наша молодежь”.

Publicațiile pentru copii erau lipsite de problematica politică, conțineau o varietate bogată de articole cu conținut creștin, sfaturi, povestiri ziditoare de suflet și istoria ortodoxiei. Cu un tiraj imens pentru acele timpuri (100000 de exemplare) se tipărea „Миссионерский листок” (Foaie misionară). Cam același tiraj avea ziarul de mic format „Христианская жизнь” (Viața creștină), în care se publicau articole importante și știrile Misiunii.

O listă a publicațiilor editate la tipografia Misiunii, în perioada 1 decembrie 1942 - 1 noiembrie 1943, relevă următoarea situație:

- în limba română – nouă tipărituri, editate în tiraje începând de la 1000 de exemplare;
- în limba rusă – 11 tipărituri, editate în tiraje variind de la 2000 de exemplare („Журнал для детей” - revistă pentru copii), până la 20000 de exemplare.

Conținutul tipăriturilor ortodoxe editate în Transnistria poate fi împărțit în câteva blocuri:

1. materiale despre istoria Bisericii Ortodoxe;
2. articole consacrate vieții cotidiene a Bisericii, sărbătorilor religioase, posturilor, regulilor de comportament în lăcașurile de cult;
3. crimele regimului sovietic împotriva credinței și credincioșilor;
4. articole de morală, educație și iluminare religioasă (Грибков 2008, 185).

Ziarele Misiunii s-au remarcat prin diversitate și abordare diferențiată: „Детский листок” (Foaie pentru copii) – pentru copii; „Миссионерский листок” – o publicație de masă pentru orășeni și intelectuali; „Православная жизнь” – o publicație semi-oficială; „Христианский вестник” și „Христианская жизнь” – ediții gratuite pentru populația rurală. Aceste publicații se deosebesc și prin tirajele de invidiat – zeci și sute de mii de exemplare.

Importanța edițiilor ortodoxe din perioada războiului a fost menționată și de Patriarhul Alexie al II: „Rezultatele benefice ...s-au dovedit a fi foarte importante pentru viața postbelică a Bisericii Ortodoxe Ruse” (Грибков 2008, 186).

d) Implementarea învățământul teologic și religios

În darea de seamă din 31 decembrie 1941, Arhimandritul Iuliu Scriban identifica între necesitățile urgente cu care se confrunta Misiunea Ortodoxă Română, pe lângă altele și înființarea unei școlii teologice care să pregătească „preoții de elită, plini de spiritul de sacrificiu și de zelul misionar” (Racu 2017, 283). Prin delegația primită de la Misiunea Ortodoxă Română preotul Grigore Constantinescu din protopopia Dubăsarilor a fost numit responsabil cu organizarea Seminarului din Dubăsari, care urma să ia ființă la 1 septembrie 1942 (Racu 2017, 281). Seminarul teologic „Petru Movilă” și-a început activitatea la

30 noiembrie 1942. Seminarul a fost deschis cu sprijinul Guvernământului Transnistriei și prin osârdia lui N. Smochină și a celor trei preoți misionari trimiși de la Arhiepiscopia Bucureștilor: D. Cristescu, Gh. I. Soare și I. Grigorescu (Soare 1942, 52). Rector la seminar a fost numit preotul Dumitru Cristescu. Pentru început la Seminarul din Dubăsari au fost înmatriculați 80 de studenți dintre moldoveni. La 12 martie 1943, Mitropolitul Visarion Puiu cerea Marelui Stat-Major să cedeze o clădire din Dubăsari pentru deschiderea seminarului teologic din localitatea respectivă (Popa, Popa 2009, 112). Seminarul avea sarcina de a se ocupa de viața bisericească din regiunile de sud-vest ale Ucrainei, de aceea lecțiile se desfășurau în limba română. În anul școlar 1942-1943 funcționau 2 clase. Au urmat regulat școala un număr de 42 de elevi seminariști, fii de moldoveni din Transnistria, cărora școala le-a acordat gratuit cazare, întreținere și cărți (Neneascu 2015, 32). Pentru încurajarea cadrelor pedagogice de la seminar, pe 15 octombrie 1943 au fost propuși pentru mențiune rectorul Dumitru Cristescu și profesorul Ioan Grigoriu⁴⁰. Seminarul de la Dubăsari a funcționat până la 30 noiembrie 1943.

Din inițiativa Guvernământului, urma să fie înțemeiată o Facultate de Teologie la Odesa⁴¹, al cărui decan să fie Arhimandritul Scriban. Deschiderea cursurilor era preconizată pentru toamna anului 1942⁴². Cu regret, Facultatea nu a mai fost deschisă din cauza împotrivirii autorităților germane.

La 10 ianuarie 1943 a fost reînființat Seminarul Teologic de la Odesa, avându-l ca rector pe Teodisie Bogaciu, fost rector la Seminarul din Ismail, iar director adjunct devine preotul Boris Dumaniciu. Cursurile la această școală teologică au început ceva mai târziu, la 1 martie. La început sediul Seminarului era în clădirea fostei Școli duhovnicești, iar din toamna anului 1943 s-a mutat în clădirea fostului Seminar teologic, care activase până la revoluția bolșevică. Seminarul era frecventat în 1943 de 81 de candidați, de toate vârstele, inclusiv foști absolvenți de teologie, cu sau fără diplomă, din fostul regim țarist, care nu reușiseră să intre în rândul clerului (Neneascu 2015, p. 32). De tot, au absolvit Seminarul din Odesa, 50 de preoți, care, din toamna anului 1943, au fost chemați la propovăduire.

⁴⁰ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1055, f. 149.

⁴¹ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 161.

⁴² ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 269.

Programul de studiu era preconizat pentru trei clase. Seminariștii înmatriculați erau dintre localnici: cântăreți, diaconi, preoți, majoritatea de etnie rusă și ucraineană. Seminariștii erau asigurați cu cămin și hrană gratuit (Deschiderea 1943, 107). După un curs de 7 luni, a avut loc prima promoție cu 26 de absolvenți (Шкаровский 2012, 169).

Tot la Odesa s-a deschis și Școala de cântăreți. Iar pentru a se dobândi cât mai curând un număr de preoți necesari, pentru diaconii și cântăreții localnici a fost înființat un curs seminarial mai redus (Basarabia 1944, 126).

„După cursurile de 7 luni au fost hirotoniți 28 de preoți localnici, cu participarea a doi episcopi de la Nicolaev”⁴³.

La Universitatea din Odesa s-a format sub îndrumarea arhimandritului Antonie Harghel o catedrală care făcea cursuri cu toți studenții Universității în vederea readucerii la credința strămoșească și la morala creștină a tinerilor universitari⁴⁴. Tot aici, în cursul lunii februarie 1943, s-au ținut patru prelegeri de educație morală și religioasă⁴⁵.

În cadrul Universității din Odesa au fost înființate cursuri studențești de vară în scopul perfecționării cunoașterii limbii române, a istoriei și culturii române. Cursurile erau obligatorii, iar corpul profesoral adus din Țară. Acestea au început la 12 iulie 1943 și s-au încheiat la 22 august 1943. Printre materialele predate erau și cele ce țin de educația moral-creștină⁴⁶. De asemenea, la toate facultățile universității au fost introduse cursuri de religie⁴⁷.

De multe ori, preoții români, dar și cei localnici, au ținut conferințe cu invitați de prestigiu din țară, în care se dezbăteau subiecte care să combată ideile ateist-comuniste și deficiența morală; au organizat școli de cateheză în reședințele de județe, activități culturale în căminele culturale cu ajutorul intelectualilor.

La acestea se adăugau solemnitățile religioase cu ocazia sfințirilor de biserici sau troițe, pomeniri la cimitirele ridicate după iulie 1941 și la cele vechi sau vizitele arhieresti ale diferiților prelați din țară.

Se organizau conferințe religioase pentru tineretul universitar, muncitorii din fabrici și ceilalți localnici explicându-le cuvântul Evangheliei și importanța Puterii Divine⁴⁸. Unul dintre cele mai importante momente a fost „blestemarea publică a bolșevismului”, la 14 martie 1943, în Duminica Ortodoxiei. După Sf. Liturghie săvârșită în catedrala mitropolitană din Odesa, mitropolitul Visarion, împreună cu episcopii Efrem al Chișinăului și Policarp al Ismailului, însoțiți de un impresionant număr de credincioși au pornit în procesiune religioasă până în „Piața 16 octombrie de lângă gară” pentru a săvârși slujba Duminicii Ortodoxiei. La această manifestare religioasă au participat autoritățile locale, consilieri diplomatici străini și o imensă mulțime de popor⁴⁹. Începe slujba. De parte se aude ecoul megafoanelor: „Celor ce tăgăduiesc existența lui Dumnezeu și susțin că lumea aceasta a luat ființă singură de la sine și toate în ea se fac fără pronia lui Dumnezeu, după întâmplare – Anatema ... Tuturor celor ce au persecutat și vor persecuta credința creștină, clerul și pe credincioșii săi prin porunci, schingiuiți și moarte de martiri – Anatema ...”.

Aceste anateme rostite de mitropolitul Visarion și cântate de cor, le trezea fiori ascultătorilor. S-au rostit cereri pentru cei „care pentru credință ortodoxă și pentru patrie și neam au suferit și au fost uciși în războaie”, pentru cei „care s-au săvârșit în adevărată credință și cu blagoestie și cu nădejdea Învierii, Veșnică pomenire!”⁵⁰

S-au organizat coruri în fiecare județ, care susțineau un repertoriu laic și religios, dar și coruri locale în cadrul parohiilor, reînviind astfel tradițiile religioase din vechiul spațiu rus.

O problemă devine pastorația tinerilor, care în cea mai mare parte erau indiferenți și îndepărtați de Biserică. Copiii, în majoritatea lor nu frecventau biserica, neavând posibilitatea de a se deplasa din comunele depărtate de biserică⁵¹.

De aceea, preoții misionari din Transnistria și-au îndreptat atenția asupra tinerilor, conștienți că „de tactul nostru depinde rezultatul câștigării sau pierderii pentru totdeauna a lor de la sânul Bisericii”. Planul de lucru prevedea predarea de către preot a religiei în școala primară (din toamna anului 1942), la care se adăuga prezența misionarilor

⁴³ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1049, f. 2-3.

⁴⁴ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 544, partea I-a, f. 43.

⁴⁵ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 544, partea I-a, f. 124.

⁴⁶ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 544, partea II-a, f. 386.

⁴⁷ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 544, partea II-a, f. 386.

⁴⁸ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1049, f. 5.

⁴⁹ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, p. 3, f. 454, 536.

⁵⁰ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 1054, p. 3, f. 491.

⁵¹ ANRM, F. 706, inv. 3, d. 4, f. 21. d. 22, f. 20.

Bisericii la serbările cu caracter cultural, național și religios ce urmăreau apropierea de credință a tineretului „care se ferește și se uită neîncrezător la Biserica și slujitorii ei” (Racu 2017, 281).

Pe de altă parte, învățământul a fost din nou așezat pe reperate religioase. Cu toate greutățile materiale – manualele comuniste care fuseseră cenzurate, dar care se mai foloseau, din lipsa celor noi –, elevii au cunoscut necesitatea rugăciunii la școală, dar și participarea la slujbele care se țineau la inițiativa preotului, de multe ori acesta fiind și profesor.

În toate cele 2100 de școli de stat și particulare din Transnistria a fost introdusă educația religioasă⁵².

Religia, devenită materie obligatorie în școlile publice, a fost predată, în afară de preoți, și de peste 200 de profesori de religie care au urmat la Odesa cursuri pregătitoare organizate de Misiune cu participarea unor profesori universitari din interiorul României.

În clasele primare, pe lângă preoți, religia era predată și de învățătorii care au urmat cursuri speciale de religie, organizate în tabere de vară, iar în clasele gimnaziale predarea religiei se făcea, de obicei, de către preoți.

În vara anului 1942, în câteva orașe au fost organizate cursuri de religie pentru pedagogi, pentru 200 de persoane la Odesa, și pentru 150 la Tiraspol (Шкаровский 2012, 169). La 20 iulie s-au inaugurat cursurile de pregătire a învățătorilor moldoveni din județul Ananiev, unde părintele Coșereanu, protoiereul județului, a susținut peste 20 de prelegeri de religie (Soare 1942, 45). La cursurile de perfecționare a învățătorilor, la Balta, părintele protoiereu M. Grosu a predat învățământul religios și s-a demonstrat filmul „Viața și patimile Mântuitorului”, mișcând până la lacrimi inimile învățătorilor (Soare 1942, 48). În luna septembrie în protoieria județului Berezovca au fost organizate cursuri cu învățătorii, unde li s-a predat religia (Soare 1942, 49).

În județul Tulcin, în cursul lunii octombrie 1942, și-a reînceput activitatea școala de cateheți, ținându-se conferințe în zilele de Duminică, după un program stabilit, de către preoții: protoiereu D. Croitoru, subprotoiereu Cuculschi, prof. Stemkovski și prof. Podobedov (Soare 1942, 61).

Mitropolitul Visarion a încercat să perfecționeze cursul de Religie predat în școli. Programa perfecționată a fost propusă departamentului de instrucțiuni publice la 28 decembrie 1942. În conformitate cu noua programă de studii, elevii claselor 1-2 luau cunoștință de temele Noului Testament. Elevii clasei a 3-a studiau călătoriile misionare ale Apostolului Pavel. În clasa a 4-a studiau viața Apostolilor și istoria Bisericii Ruse și Române. Slujbele și cântările bisericești elevii le studiau în clasa a 5-a. Elevii din clasa a 6-a făceau cunoștință cu învățătura despre religie în general, credința ortodoxă, și izvoarele cunoașterii lui Dumnezeu (Стратулат 2011, 67).

Educația religioasă era implementată nu doar în școală ci și la Universitatea din Odesa, care din 7 decembrie 1941 este redenumită în „Universitatea Transnistria”. Cu toată împotrivirea germanilor, s-a reușit deschiderea catedrei de teologie (morală creștină) la Facultatea de biochimie. În fruntea catedrei a fost numit arhimandritul Antonie (Harghel). Cursul era prezentat de șeful catedrei, ajutat de arhimandritul Iulie.

Pe lângă catedră funcționa și o bibliotecă de literatură religioasă și națională (Одесская 1941, 3).

e) Activitatea socială și filantropică

Misiunea susține și o activitate socială, filantropică, de caritate: multe biserici parohiale aveau cantine pentru săraci, grădinițe de copii, ambulatorii. În orfelinate au fost numiți preoți. În fruntea acestei activități la Odesa se afla parohia „Sf. Grigore Teologul” păstorită de părintele Al. Svetlov. Parohia avea o clădire care adăpostea: un cămin, o cantină deschisă la 6 august 1942, unde erau hrăniți zilnic 56 de copii și 45 de bătrâni.

La Odesa mai funcționau zilnic cantine la: biserica „Adormirea Maicii Domnului” pentru 140 de săraci, pe lângă biserica „Tuturor Sfinților” pentru 150 săraci.

În zilele de Duminică și sărbători hrăneau nevoiașii la: biserica „Sf. Chiril și Metodie” 100 săraci, biserica „Buna Vestire” 60 săraci, biserica „Nașterea Maicii Domnului” – 200 săraci, biserica „Înălțarea Domnului” din Slobodca – 250 săraci, iar Școala nr. 39 din Slobodca – 60 de copii (Soare 1942, 45).

Ce mai importantă activitate de asistență socială, în parohia „Sf. Grigore Teologul”, era desfășurată de policlinica „Sf. Grigore Teologul”, pentru să-

⁵² ANRM, F. 706, inv. 3, d. 22, f. 78.

raci, prevăzută cu toate instrumentele necesare, cu trei secții: chirurgie, terapeutică și stomatologie. Policlinica a fost deschisă la 6 august 1942 (Soare 1942, 44).

O altă policlinică funcționa pe lângă parohia „Sf. Chiril și Metodie” din Odesa. La aceasta doar în perioada 10 iunie - 31 decembrie 1942 au fost realizate următoarele: au primit consultații medicale la sediul bisericii 25 persoane, la domiciliul medicilor 84 persoane, la domiciliul bolnavilor 22 de persoane. În total, 529 de persoane au fost consultate gratuit, cu ajutorul și intervenția Bisericii (Soare 1942, 45).

Pe lângă biserica „Sturza”, exista un azil bine înzestrat pentru 50 de copii, iar pe lângă biserica „Sf. Maria Magdalena” funcționa o grădiniță de copii, întreținută de societatea ofițerilor (Soare 1942, 45). Tot la Odesa, Misiunea Ortodoxă Română a mai deschis patru orfelinate pentru copii de la 4 la 10 ani, precum și un azil de femei bătrâne (Neneascu 2015, 32).

În atenția Misiunii se aflau și închisorile, lagărele de concentrare și cele pentru prizonieri de război. Preoți speciali deserveau închisoarea centrală din Tiraspol pentru deținuți politici și cea din Râbința (Шкаровский 2012, 171).

La 12 august 1943, Mitropolitul Visarion Puiu, intervenea pe lângă Comandamentul militar Odesa să aprobe ca prizonierii care lucrau la o fabrică să meargă în zilele de sărbătoare la biserică și să fie vizitați de familiile lor; la 23 decembrie 1942, 3 martie, 6 aprilie și 20 septembrie 1943, se adresează repetat în scris Consulatului german din Odesa ori, după caz, Legației germane din București, solicitând o serie de aprobări și înlesniri în favoarea credincioșilor ortodocși sau a evacuaților din unele localități ale Ucrainei (Popa, Popa 2009, 113).

În timpul vizitelor în lagărele de prizonieri de război se observa un avânt puternic al sentimentului religios. Ostașii se adunau în grupe mari pentru a participa la serviciile divine, bineînțeles că o făceau de bunăvoie. Din mediul lor se formau spontan coruri improvizate, care imediat, fără nici o pregătire, cântau cântece bisericesti în timpul serviciului divin. Mii de prizonieri veneau la mărturisire și împărtășanie, cu lacrimi în ochi, emoționați, stăteau nemișcați și se rugau, iar după serviciul divin le mulțumeau preoților. Preoții rămâneau pur și simplu șocați de manifestarea

extraordinară a sentimentului religios, suprimat de bolșevici și care acum se rupea afară.

Aceeași situație se observa în infirmeriile pentru prizonierii de război, unde preoții Misiunii veneau pentru a-i mărturisi și împărtăși pe cei suferinzi și pe muribunzi (Русская 2009, 585).

Sub presiunea Germaniei, autoritățile române întreprind măsuri represive împotriva evreilor din Transnistria.

Pentru a nu mai fi supuși persecuțiilor, mulți evrei se converteau la creștinism, exprimându-și în scris dorința de a primi botezul. Bisericele creștine, arătându-se foarte deschise, vedeau în acest fenomen și un mod de a sprijini comunitatea evreiască fără eludarea cadrului legal.

Legea pentru regimul general al cultelor stabilea libertatea fiecărei persoane de a trece de la o religie la alta, fără restricții. Însă guvernul Antonescu a modificat în martie 1941 acest act normativ, precizând că de prevederile art. 44 nu se bucură persoanele aparținând cultului mozaic (Stanciu, Benjamin 1997, 120-121). Hotărârea, mai precis Decretul-Lege nr. 711 (publicat în Monitorul Oficial din 21 martie 1941) afecta deopotrivă libertatea de conștiință, de vreme ce evreilor li se contesta dreptul liberei alegeri a religiei, și libertatea de acțiune a cultelor din România, în condițiile în care Bisericii li se interzicea botezarea evreilor. Protestele nu au întârziat să apară.

Nunțul apostolic afirma, în mesajul adresat autorităților, că această lege nu putea fi impusă Bisericii Romano-Catolice, ale cărei relații cu statul român fuseseră reglate prin prevederile Concordatului din 1927. Art. 1 al Concordatului afirma explicit dreptul Bisericii Catolice din România de a boteza necreștini. Provocat, Consiliul de Miniștri a discutat de câteva ori raporturile dintre Biserica Catolică și statul român, în cele din urmă Ion Antonescu admitând, din considerente politice și juridice, ca evreii convertiți la catolicism să nu fie deportați în Transnistria. Regimul preferențial acordat catolicismului nu se extindea însă și asupra celorlalte Biserici, astfel încât evreii trecuți la calvinism și unitarianism nu erau scutiți de deportare (Evreii 1996, 393-394).

Biserica Ortodoxă Română nu a rămas indiferentă în fața acestor încălcări ale libertății conștiinței. Patriarhia Română a trimis ministrului culturii, I. Petrovici, o adresă prin care cerea respectarea vieții religioase și activității Bisericii

(Gabor, Petcu 2002, 4). La rândul său, mitropolitul de atunci al Transilvaniei, Nicolae Bălan, a avut curajul de a protesta oficial, în 2 aprilie 1941 (Evreii 1997, 201-202), în condițiile în care nu se bucura de sprijin extern, cum se întâmpla în cazul reprezentantului diplomatic al Vaticanului.

În scrisoarea adresată ministrului cultelor, Radu Rosetti (înregistrată la Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia și Sibiu, cu nr. 4068/1941), mitropolitul ortodox nu folosea argumente juridice sau politice, ci motivații misionare, arătând că un asemenea cadru legislativ permite statului, puterii seculare, o intervenție nelegitimă în viața Bisericii, împotrivindu-se vocației și responsabilității pe care Biserica le are față de comunitatea umană. Textual, mitropolitul observa că decretul se amesteca în „lucruri de dogmă». Indirect, ierarhul român sugera că această politică poate fi suspectată de teomahie⁵³, acuză față de care nimeni nu putea rămâne impasibil (cu atât mai puțin reprezentanții unei țări majoritar creștină) (Costache 2010, 16).

Principial – afirma mitropolitul Bălan –, nimeni de pe pământ nu poate opri ca Evanghelia și harul mântuitor al Domnului nostru Iisus Hristos să fie împărtășite oricărui om. Fiul lui Dumnezeu s-a coborât pe pământ și a suferit moartea pe cruce pentru mântuirea tuturor oamenilor care vreau să creadă în El. Cu atât mai puțin este această interdicție de competența statului. El nu se poate face stăpân pe ceea ce nu are, peste harul și peste voința de mântuire a lui Dumnezeu (Evreii 1997, 202).

Mitropolitul solicita explicit retragerea decretului care modifica Legea cultelor, amenințând că, în caz contrar, Biserica ar fi fost obligată să renunțe la respectarea acestui abuziv cadru legislativ, aflat „în contradicție cu dogma despre Biserică”. „Poziția noastră devine tare într-o afirmație că dreptul ei [al Bisericii] de a boteza nu poate fi prejudiciat prin legi ale statului” (Evreii 1997, 202).

Punctul de vedere al mitropolitului Bălan a fost asumat oficial de către Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința din 9 aprilie 1941, care solicita la rândul său guvernului retragerea Decretului-Lege de modificare a Legii cultelor. Cererile venite din partea Patriarhiei au fost însă respinse de generalul Rosetti, ministrul cultelor, „pentru înalte rațiuni de stat” (Nica 1945, 584).

⁵³ Lupta cu Dumnezeu.

Răspunsul negativ al guvernului a fost dezbătut în plenul Sfântului Sinod, în ședința din 6 iunie 1941, sub președinția patriarhului Nicodim Munteanu. Iată poziția oficială exprimată atunci de Biserică:

„Statul are toată libertatea de a aduce îngrădirile necesare apărării țării și ființei neamului. Biserica însă nu poate abdica de la împlinirea poruncii dată ei de către dumnezeiescul Întemeietor, prin cuvintele: «Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh». Așadar, Biserica nu poate împiedica botezul celui ce-l cere pentru mântuirea lui” (Marcu 1945, 61-63).

Aceste cuvinte au fost comunicate guvernului ca răspuns ultim al Bisericii Ortodoxe. Era condamnat astfel amestecul autorității seculare în problemele duhovnicești; era, de asemenea, afirmat dreptul Bisericii de a-și înfăptui necondiționat activitatea misionară.

Desigur, s-ar putea obiecta că, procedând astfel, mitropolitul Bălan și Sfântul Sinod nu luau partea evreilor, ci apărau interesele misionare ale Bisericii Ortodoxe. Or, deși argumentele invocate pretextau respectarea libertății religioase în România – singurele pe care statul le-ar fi acceptat –, într-un fel sau altul atitudinea ierarhilor ortodocși rămânea una fundamental umană și creștină, mergând de la declarații până la oferirea de sprijin concret evreilor.

În octombrie 1941 a început deportarea evreilor din „Transnistria”, Basarabia și Bucovina în lagăre de lucru și de concentrare. În disperare, unii evrei încearcă să salveze viața copiilor prin botez sau căsătoria fetelor cu creștini.

Chiar dacă oficial era interzisă trecerea evreilor la religia creștină, au existat diverse modalități de a nu respecta această interdicție.

Unii dintre preoții Misiunii încercau să ușureze situația evreilor, sau chiar să-i salveze botezându-i. Câteva cazuri au fost semnalate în comunele Pisceanca și Zatnicova din județul Râbnița (Matiias 1947, 202). De fapt, în teritoriul dintre Nistru și Bug, încercările de a se converti la creștinism și căsătoriile fictive cu creștinii au devenit destul de răspândite. Majoritatea clericilor din regiunea compătineau jertfele și nu aprobau acțiunile antievreiești (Шкаровский 2012, 173).

Spre exemplu, parohul unei biserici din Odesa, părintele F. Petranovski a botezat în biserică,

dar și în propria casă peste 100 de copii evrei, eliberându-le și documente despre primirea botezului. Preotul salva de la moarte și pe adulți (Шкаровский 2013, 54).

Poziția oficială față de convertirea la creștinism a evreilor din Transnistria a fost expusă în decretul mareșalului Antonescu din august 1942, în care se stipula că cei convertiți la creștinism [romano-catolici și ortodocși - *N.F.*] nu vor fi supuși reperițiilor, doar că cei convertiți la calvinism sau unitarianism⁵⁴ vor fi strămutați dincolo de Bug (unde era un pericol pentru viața lor) (Boeckh 1997, 81).

La 8 martie 1943, Ion Antonescu aprobă principal readucerea în țară a unor categorii de evrei deportați, între care și botezații (Matatias 1947, 409), evreii sau evreicele căsătorite cu creștine sau creștini, indiferent dacă au copii (Matatias 1947, 432).

La 3 septembrie 1941, fusese emis un ordin care obliga evreii din România să poarte un însemn de culoare galbenă cu „Steaua lui David”. Rabinul-șef al țării A. Shafran face un apel pentru ajutor către Patriarhul Nicodim (Munteanu), care la rândul său se adresează către prim-ministrul I. Antonescu, care la 8 septembrie anulează decretul cu pricina, deși pentru evreii din teritoriile controlate de Armata Română dispoziția rămâne în vigoare. Totodată evreii convertiți la creștinism, evreicele căsătorite cu creștini și copiii din astfel de căsătorii aveau dreptul să nu poarte steaua cu șase colțuri (Шкаровский 2013, 52).

După cum vedem Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria a făcut pe cât i-a fost în putere într-o situație de război, atât de complicată și dramatică în care se afla.

În fiecare an creșteau investițiile în activitatea Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria.

Tabelul 4

Cheltuielile Guvernământului de la 1 septembrie 1941 până la 31 martie 1942

Nr.	Natura cheltuielilor	R.K.K.S	Lei	Ruble
15	Misiunea Ortodoxă	87133	125108	-

Tabelul 5

Plățile Guvernământului pe exercițiul financiar 1942-1943⁵⁵

Nr.	Natura plăților	R.K.K.S.	Lei
6	Acțiuni culturale, școli, spitale, biserici	3991847	224572725

Tabelul 6

Bugetul Guvernământului Transnistriei pe exercițiul financiar 1943-1944, Cheltuieli. Misiunea Bisericească⁵⁶

	Capitolul							Total general
	I	II	III	IV	V	VI	VIII	
	Personal	Materiale și diverse	Cheltuieli generale	Investiții	Fond pentru deservirea creditelor	Creanțe din exerc. închis	Fond de rulment	
RKKS	3164392	520400	810500	1010000	50000	-	350000	5905892
Lei	81024000	12286000	13000000	14500000	3000000	18155000	4400000	145965000

⁵⁴ În Transnistria, pe lângă Misiunea Ortodoxă Română, mai activa și o Misiune Catolică și alta Protestantă.

⁵⁵ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 774, f. 14.

⁵⁶ ANRM, F. 706, inv. 1, d. 774, f. 29

Misionarii români au pătruns și dincolo de hotarele Transnistriei, participând activ la renașterea ortodoxiei (Неподкосов 2008, 51). Ziarele indică faptul că preoții români au contribuit la deschiderea bisericilor, au botezat în primul rând copii, organizau cursuri pastorale și sărbători bisericești. Un puternic impact l-a avut Misiunea Ortodoxă Română în Crimeea, unde au ajuns reprezentanții Misiunii. Au pătruns misionarii și în regiunile de cazaci și în Caucazul de Nord. O activitate atât de viguroasă a Misiunii a provocat nemulțumirea ministrului teritoriilor estice A. Rosenberg, care, în raportul său menționa: „...Propaganda religioasă intensivă românească... poate avea un impact semnificativ asupra populației, care nu este în interesul Germaniei” (Грибков 2007, 164).

În primăvara anului 1944, chiar și după trecerea Odesei sub controlul german, Misiunea Ortodoxă Română și-a continuat activitatea.

În fața înaintării sovietice, este obligat să se retragă pe 7 ianuarie 1944 conducătorul Misiunii Antim Nica (Enache 2003, 160).

Apropierea frontului de hotarele Transnistriei determină ca pe 15 februarie 1944 personalul Misiunii Ortodoxe să fie retras în țară.

Ultimii angajați ai Misiunii au părăsit Odesa împreună cu unitățile germane.

Cea mai mare parte din personalul Misiunii a rămas pe loc, în parohii. Majoritatea lor au fost trimiși în lagăre, mulți au fost împușcați. La începutul verii anului 1944 Misiunea Ortodoxă Română este desființată.

Astfel se încheie lucrarea de renaștere a vieții religioase în Transnistria efectuată de Misiunea Ortodoxă Română. Starea lucrurilor îmbunătățite se va menține în acest teritorii, chiar și după revenirea sovieticilor, până în 1948, când rând pe rând se închid toate bisericile redeschise și sfințite de către Misiunea Ortodoxă Română în perioada războiului.

După instaurarea regimului comunist în România, toți foștii cetățeni sovietici au fost extrădați

în URSS unde au fost supuși represiunilor. Personalul român al Misiunii, în cea mai mare parte, a evitat persecuțiile din România.

Activitatea Misiunii este de o importanță deosebit de mare, ea a jucat un rol-cheie în renașterea ortodoxiei în sud-estul Ucrainei. Chiar și în perioada postbelică, pozițiile Ortodoxiei aici au rămas destul de puternice.

După cum am văzut, reîncreștinarea Transnistriei la început se realiza de către preoții misionari veniți din eparhiile învecinate, Bucovina, Basarabia, România, mai târziu lor li s-au alăturat clerici autohtoni, ruși și ucraineni, care s-au angajat în revigorarea Ortodoxiei și evanghelizarea populației ateizate de regimul bolșevic.

Activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria a cunoscut fără îndoială o serie de succese. În primul rând, a fost redată libertatea Bisericii. Pe parcursul a mai puțin de patru ani și-au reluat activitatea 12 mănăstiri și peste 600 de lăcașuri de rugăciune. Au primit botezul mii de persoane, mii de familii au primit taina cununiei în biserici.

Simplul fapt că într-un timp atât de scurt, Misiunea a reușit să deschidă mai bine de jumătate din bisericile care funcționau înainte de revoluție, mărturisește despre implicarea a mii de oameni în viața bisericească. S-a revenit la educația religioasă a unei generații născute în epoca ateismului militant.

Succesele Misiunii puteau fi și mai mari, dacă în activitatea ei s-a ar fi folosit mai pe larg limba rusă și cea ucraineană.

Deși a ființat o perioadă foarte scurtă, Misiunea Ortodoxă Română din Transnistria a depus o activitate însemnată pe un teritoriu lovit de ateismul bolșevic și de război.

Românii – prin ajutoarele trimise din țară, prin preoții misionari și cu ajutorul resurselor spirituale locale – au revigorat Biserica lui Hristos.

De aceea considerăm că, chiar dacă au fost și unele lacune, activitatea Misiunii Ortodoxe în Transnistria rămâne o pagină luminoasă din istoria Bisericii Ortodoxe Române.

Bibliografie

Basarabia 1944: Basarabia desrobită (București 1944).

Boeckh 1997: K. Boeckh, Rumänisierung und Repression. Zur Kirchenpolitik im Raum Odessa/Transnistrien 1941-1944. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 45/1, 1997, 64-84.

Costache 2010: B. Costache, M. Costache, Mircea, D. Costache, Problema evreiască în România: Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române. Tabor, nr. 5, august 2010, 13-22.

- Deschiderea 1943:** Deschiderea Seminarului teologic din Odesa. Misionarul, nr. 1-3, 1943, 106-108.
- Din viața 1942:** Din viața mănăstirilor. Transnistria creștină, anul I, nr. 1, ianuarie - martie 1942, 62-63.
- Enache 2003:** G. Enache, Episcopul Anitim Nica și poziția sa față de relațiile stat biserică în România comunistă. In: *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați – Seria Istorie*, nr. 2, 2003, 159-172.
- Evreii 1996:** Evreii din România între anii 1940-1944, vol. II: Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri (București: Hasefer 1996).
- Evreii 1997:** Evreii din România între anii 1940-1944, vol. III: 1940-1942 Perioada unei mari restriști. Partea întâi, cuvânt înainte de acad. prof. dr. Nicolae Cajal (București: Hasefer 1997).
- Gabor, Petcu 2002:** A. Gabor, A.N. Petcu, Biserica Ortodoxă Română și evreii în timpul lui Antonescu. Vestitulul Ortodoxiei 292-293 (15 iunie 2002), 4.
- Grossu 2000:** S. Grossu, Îmi bate inima la Bug (Chișinău 2000).
- Marcu 1945:** Gr.T. Marcu, O precizare în legătură cu botezul evreilor. *Revista teologică* 2, 1945, 61-63.
- Matatias 1947:** C. Matatias, Cartea Neagră. Suferințele evreilor din România 1940-1944, vol. III. Transnistria (București 1947).
- Misionarul 1942:** Misionarul, nr. 1, 1942.
- Negru 2001:** N. Negru, Misiunea Ortodoxă Română de peste Nistru în timpul celui de-al doilea război mondial. In: *Cercetare și istorie într-un nou mileniu (Galați 2001)*, 222-253.
- Negru 2002:** N. Negru, Misiunea Ortodoxă Română de peste Nistru în cel de-al Doilea Război Mondial. In: *Slujitor al Bisericii și al neamului. Părintele prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 ani (Cluj-Napoca 2002)*, 705-719.
- Neneascu 2015:** M. Neneascu, Bisericele oropsite ale Transnistriei. Misiunea. *Revista Centrului de Cercetare a conclucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României „General Paul Tudose” II/1(2)*, 2015, 30-33.
- Nica 1943:** A. Nica, Viața religioasă în Transnistria. In: *Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului (Chișinău 1943)*.
- Nica 1945:** A. Nica, Pe urmele apostolatului românesc. Biserica Ortodoxă Română 11-12, 1945, 571-589.
- Păcurariu 2012:** M. Păcurariu, Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc (București 2012).
- Petcu 2002:** A.N. Petcu, Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria. *Dosarele Istoriei* 11, 2002, 17-24.
- Popa, Popa 2009:** I. Popa, L. Popa, Români, Basarabia și Transnistria (București: Editura Fundația Europeană Titulescu 2009).
- Prisăcaru 1942:** V. Prisăcaru, Probleme transnistrene de prezent și viitor. Misionarul 7-10, 1942, 325- 339.
- Racu 2017:** B. Racu, Contribuția Mitropoliei Moldovei la Misiunea ortodoxă română din Transnistria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. In: *„Slujire – mărturisire – pătimire în Biserica lui Hristos”. Simpozion internațional: Deva, 27-28 iunie 2017 (Alba Iulia 2017)*, 260- 290.
- Scriban 1942:** Scriban, arhimandrit, Dare de seamă de activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria de la înființare și până la 31/XII/1941. *Transnistria Creștină I/1 (ianuarie-martie)*, 1942, 22-29.
- Scrisoarea 1999:** Scrisoarea din 1 decembrie 1943, adresată de Mitropolitul Visarion Puiu mareșalului Ion Antonescu, document reprodus de Dumitru Stavarache și Elena Istrătescu. *Revista de istorie militară* 6(58), 1999, 22-27.
- Soare 1942:** Gh.I. Soare, Spicuiuri din rapoartele misionarilor. *Transnistria Creștină I/3-4 (iulie-decembrie)*, 1942, 43-63.
- Stanciu, Benjamin 1997:** S. Stanciu, L. Benjamin (coord.), Evreii din România între anii 1940-1944, vol. I: Legislația antievreiască (București: Hasefer 1997).
- Transnistria 1943a:** *Transnistria Creștină II/3-4 (iulie-decembrie)*, 1943.
- Transnistria 1943b:** „Transnistria Creștină”, revista Misiunii Bisericii Ortodoxe Române din Odesa, an. II, nr. 3-4, p. 78, 1943. Misionarul 10-12, 1943, 601.
- Беглов 2008:** А. Беглов, В поисках «безгрешных катакомб». Церковное подполье в СССР (Москва 2008).
- Грибков 2007:** И.В. Грибков, Православная периодика на временно оккупированных территориях (1941-1944 гг.). В сб.: *Православная культура в России: прошлое и настоящее: по материалам Вторых Свято-Филаретовских чтений (Москва 2007)*, 163-166.
- Грибков 2016:** И.В. Грибков, Газеты на оккупированной территории СССР на русском языке в период Великой Отечественной войны (1941-1944); историко-лингвистическое исследование. Диссертация на соискание ученой степени кандидат исторических наук (Москва 2016).
- Михайлуца 2016:** М.І. Михайлуца, Перші заходи румунської Православної Мисії в «Транснїстрії» (1941-1942 рр.). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки»*, вип. 34, 2016, 105-109.
- Неподкосов 2008:** С. Неподкосов, Религиозная пропаганда по обе стороны фронта. *Эхо войны* 3, 2008, 44-54.
- Новое 1944:** Новое слово, 12 января, 1944.

Одесская 1941: Одесская газета, 13 декабря, 1941.

Поспеловский 1995: Д.В. Поспеловский, Русская Православная Церковь в XX веке (Москва 1995).

Православная 1942: Православная Русь, № 9, 1942.

Русская 2009: Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной Войны 1941-1945 гг. Сборник документов (Москва 2009).

Синицын 2016: Ф.Л. Синицын, Национальная и религиозная политика румынских оккупантов на территории Транснистрии (1941-1944). Вестник МГОУ. Серия: История и Политические Науки 5, 2016, 63-70.

Стратулат 2011: Н.В. Стратулат, Попытка либерализации церковной политики в т.н. Транснистрии (1943-1944 гг.). Труды Перевинской Православной Духовной семинарии. Научно-богословский журнал 3, 2011, 64-75.

Шкаровский 2007: М. Шкаровский, Крест и свастика. Нацистская Германия и Православная Церковь (Москва 2007).

Шкаровский 2012: М. Шкаровский, Деятельность Румынской духовной миссии на юго-западе Украины и в Приднестровье в 1941-1944 гг. Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale 4, 2012, 163-182.

Шкаровский 2013: М. Шкаровский, Румынская Православная Церковь и холокост на оккупированной территории СССР. В сб.: Война. Холокост и историческая память. Материалы XX Международной ежегодной конференции по иудаике, том IV. Академическая серия. Выпуск 48 (Москва 2013), 47-58.

Activity of the Romanian Orthodox Mission in Transnistria (1941-1944)

Keywords: religious policy, Romania, Transnistria, Orthodoxy, religions mission.

Abstract: In the present article the basic aspects of activity of Romanian Orthodox Mission in Transnistria during the Second World War (1941-1944) are analyzed.

The author concludes that the main objective of Romanian politics was the re-Christianization of the occupied territory of the USSR.

The situation of the Orthodox Church in Transnistria was catastrophic in 1941.

Only one church operated on the whole territory between the Dniester and Bug, in Odessa, with one priest. Other churches were completely destroyed (235 churches) or turned into clubs, shops, libraries, etc.

Romanian authorities instructed to restore church life in this region to a special Orthodox mission, which from 1941 to 1944 achieved certain results: most of the churches closed by the Bolsheviks were restored and returned to believers; the necessary clergymen were appointed to the parishes; several monasteries were reopened; two theological seminaries were opened; religious books and textbooks were printed, over 20 church newspapers and magazines were published.

All these actions had a favorable effect on the restoration of religious life in Transnistria.

Деятельность Румынской православной миссии в Транснистрии (1941-1944 гг.)

Ключевые слова: религиозная политика, Румыния, Транснистрия, православие, религиозная миссия.

Резюме: В настоящей статье анализируются основные аспекты деятельности Румынской православной миссии в Транснистрии во время Второй мировой войны (1941-1944 гг.).

Автор приходит к выводу, что главной задачей румынской религиозной политики была рехристианизация оккупированной территории СССР.

Положение Православной Церкви в Транснистрии к 1941 году стало катастрофическим.

Только одна церковь действовала на всей территории между Днестром и Бугом – в Одессе, с одним священником. Другие церкви были полностью разрушены (235 церквей) или превращены в клубы, магазины, библиотеки и т.д.

Румынские власти поручили восстановить церковную жизнь в этом регионе специальной православной миссии, которая с 1941 года по 1944 год добилась определенных результатов: были восстановлены и возвращены верующим большинство закрытых большевиками церквей; были назначены на приходы необходимые священнослужители; были вновь открыты несколько монастырей; открылись две духовные семинарии; печатались книги религиозной тематики, учебники по Закону Божию, выходило более 20 церковных газет и журналов.

Все эти действия оказали благоприятное влияние на восстановление религиозной жизни в Транснистрии.

19.03.2018

Dr. Nicolae Fuștei, Institutul de Istorie, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, str. 31 August 1989, 82, MD-2012. Chișinău, Republica Moldova, e-mail: fustei_nicolae@yahoo.com